

ลีลาการเทศน์มหาชาติในท้องถิ่นล้านนา A STYLE OF MAHAJAT SERMON IN LANNA STYLE

พระใบฎีกานพ จันทปนโน¹

Phra Paitikanop Chanthapunno

E-mail: pk-nop@outlook.com

วรารัตน์ ศรียาภัย²

Warawat Sriyaphai

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์ลีลาภาษาระดับคำและประโยคในวรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดก 2) เพื่อวิเคราะห์ลีลาภาษาระดับข้อความในวรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนาเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก โดยใช้ข้อมูลจากคัมภีร์เทศน์มหาชาติฉบับวังหลวงและพระนักเทศน์ในจังหวัดเชียงใหม่ และใช้กรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ตัวบท คือ แนวคิดสุนทรียศาสตร์ซึ่งผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวคิดของ วรารัตน์ ศรียาภัย การจำแนกหมวดคำ ชนิดและโครงสร้างของวลีของวิจิตร ภาณุพงศ์ ใน 2 ประเด็น คือ 1. ลีลาภาษาระดับคำและประโยค และ 2. ลีลาภาษาระดับข้อความได้ประยุกต์ใช้แนวคิดของปฏิพันธ์ อุทยานกุล เป็นการใช้อย่างที่มุ่งให้เกิดความงามในลักษณะภาพพจน์ และรสวรรณคดี

ผลการวิจัยพบว่า การเทศน์มหาชาติ 13 กัณฑ์ ลีลาการใช้ระดับคำจะเห็นว่า คำในคัมภีร์เทศน์เป็นคำภาษาไทยกลางบ้าง ภาษาถิ่นเหนือบ้างแต่เวลาพระเทศน์จะเปลี่ยนเสียงเป็นภาษาท้องถิ่นล้านนา ทำนองและจังหวะลีลาประกอบกันจึงมีการต่อเติมคำบ้าง ละคำบ้างคำในประโยคบ้างตามบริบทของพื้นที่และเวลาเช่นคำเดียวว่า ถึง เป็น เถึง หรือถ้าเขียนว่า เถึง มักเือนเสียงว่า เถึง และคำมากพยางค์ว่า ตระกูล เวลาเทศน์จะเปลี่ยนเสียงเป็น ชะกุล เป็นต้น ส่วนลีลาในคัมภีร์ระดับประโยคเช่น การซ้ำคำในแต่ละประโยคฟังแล้วเกิดความไพเราะว่า ตัวอะไรจักว่านกเค้าแต่ยังไม่ไซ่ จักว่าลิงดง แต่ก็ยังบไซ่ จักว่ากวางพานมี 4 เท้า แต่ทำไมมันปีนต้นไม้ได้ เป็นต้น และระดับข้อความ เช่น “พระยาเนื้อทั้งสาม อันมีตัวงามพิใหญ่ ขออันดูนางนงนอท้าว น้องแห่งสุเจ้าชื่อว่ามัททิ” จากข้อความพบว่า การใช้กลุ่มคำ 1 หรือ 2 ประโยคเพื่อขยายคำว่า มัททิ

คำสำคัญ: ลีลาการเทศน์, มหาชาติ, ล้านนา

Abstract

The purpose of this study is 1) to analyze language style, word and sentence level 2) to analyze language style, text level in literature, sermon, Lanna sermon. Maha Wessandonjadok, using information from the Vingornluang Supplications and the Preacher in Chiang Mai, and using the conceptual framework of the analysis, namely the concept of aesthetics, which the researcher applied to the concept of Vorawat Sriyapai. The type and structure of the phrase of Vichin Panupong in 2 issues: 1. Language style, word level and sentence, and 2. Language style, text level has applied the concept of Patiphan Uthayanukul culture as a language that aims to create beauty in Characteristics of images and taste of literature.

Research results show that Sermon 13 Sermons. Using the word level can see that The words in the sermon are central Thai words. Northern dialects, but when the sermon will change to Lanna dialect The melody and rhythm of the rhythm together, therefore, have some additional words. Put some words in the sentence according to the context of the area and time, such as a single word that is said to be a quarrel, or if writing that Teng often uttered the voice that Deng and the polymorphisms that the family of the time sermon will change the voice into the words. such as Repeating words in each sentence, listening to the sweetness What does it mean that the bird, but not yet, knows that monkeys, but still not? Knowing that the deer has 4 feet, but why it can climb trees and the level of messages such as "all three flesh Which has a great beauty I want to see Dugu. The brother of you, named Matti "from the message, found that Using 1 or 2 sentences to expand the word.

Keywords: Sermon Style, Mahachat, Lanna

¹ นักศึกษาหลักสูตรหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยพะเยา

² อาจารย์ประจำหลักสูตรหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยพะเยา

บทนำ

การใช้ลีลาภาษาเป็นส่วนสำคัญส่วนสำคัญของวัฒนธรรมการสื่อสารเพราะเป็นการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับกาลเทศะ รูปแบบของภาษาจะแตกต่างกันตามสถานการณ์การสื่อสารในแต่ละท้องถิ่น “ล้านนา” เป็นดินแดน 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน และแม่ฮ่องสอน ผู้คนในพื้นที่เหล่านี้จะเรียกตนเองว่า คนเมือง ภาษาเมืองและดินแดนล้านนา มีจังหวัดเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะเรื่องภาษาเมืองและประเพณีต่าง ๆ โดยมีประวัติว่า พญาเม็งราย กษัตริย์แห่งหิรัญนครเงินยาง องค์ที่ 25 ในราชวงศ์ลวจังกราชปู่เจ้าลาวจก ได้เริ่มตีเมืองเล็กเมืองน้อย ตั้งแต่ลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำอิง และแม่น้ำปิงตอนบน รวบรวมเมืองต่าง ๆ ให้เป็นปึกแผ่น พระองค์ได้รวบรวมกำลังผู้คนจากเมืองเล็กเมืองน้อย รวมกันเข้าเป็นทัพใหญ่และยกลงใต้เพื่อจะตีอาณาจักรหริภุญชัย โดยตีเมืองลำปาง เมื่อได้เมืองลำปางแล้วก็ยกทัพเข้าตีแคว้นหริภุญชัย พระองค์เป็นกษัตริย์ชาตินักรบมีความสามารถในการรบไปทั่วทุกสารทิศ สามารถทำศึกเอาชนะเมืองต่าง ๆ แล้วรวบรวมเข้ากับอาณาจักรโยนกเชียงแสน ได้สถาปนาราชธานีแห่งใหม่ในบริเวณที่ลุ่มริมฝั่งแม่น้ำปิง โดยตั้งชื่อราชธานีแห่งใหม่นี้ว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” พระองค์ได้นำวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ จากหลายแห่งมารวมไว้ที่เชียงใหม่และส่งเสริม บำรุงให้เป็นวัฒนธรรมที่ดังมาของแคว้นล้านนา เช่น ประเพณีบวชลูกแก้ว ประเพณีสงกรานต์ และประเพณีลอยกระทงเดือนยี่เป็ง เป็นต้น (ศูนย์สนเทศภาคเหนือ, 2535, น. 34)

ด้านประเพณีในล้านนามีหลายประเพณีแต่ประเพณีสำคัญคือการเทศน์มหาชาติซึ่งเรื่องที่น่าสนใจมาเทศน์คือมหาเวสสันดรชาดก การเทศน์มหาชาตินั้นต้องใช้คำ น้ำเสียงในแต่ละกัณฑ์แตกต่างกัน เช่น กัณฑ์ทศพรจะใช้เสียงเรียบ ๆ ดังปานกลางและฟังดูองอาจน่าเคารพยำเกรง ส่วนกัณฑ์ชูชกต้องใช้เสียงดัง ๆ สนุกสนาน แบบตลกคะนองบ้าง และกัณฑ์มัทรีซึ่งเป็นกัณฑ์เอกจะต้องใช้พระนักเทศน์เสียงเล็กแหลมแบบผู้หญิง เวลารำให้ คร่ำครวญจะแสดงอารมณ์โศกได้ทันที ในด้านทำนองการเทศน์ก็มีความโดดเด่นเฉพาะตน เช่น กัณฑ์วนประเวศน์ นักเทศน์นิยมแหล่ถึงกษัตริย์ดินดง ชมนก ชมไม้ เป่าเปลี่ยวเดียวดาย โหยหาผู้อยู่เบื้องหลังเป็นบางครั้ง ด้านเนื้อหาวรรณกรรมเวสสันดรชาดกในท้องถิ่นล้านนาเกี่ยวกับประวัติพระเวสสันดรชาดก ตั้งแต่การประสูติจนกระทั่งสวรรคตโดยแบ่งเนื้อหาเป็น 13 ตอนหรือ 13 กัณฑ์ ประกอบด้วย กัณฑ์ทศพร มี 19 คาถา กัณฑ์หิมพานต์ มี 134 คาถา กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี 209 คาถา กัณฑ์วนประเวศน์ มี 57 คาถา กัณฑ์ชูชก มี 79 คาถา กัณฑ์จุลพน มี 35 คาถา กัณฑ์มหาพน มี 80 คาถา กัณฑ์กุมาร มี 101 คาถา กัณฑ์มัทรี มี 90 คาถา กัณฑ์สักกบรรพ มี 43 คาถา กัณฑ์มหาพรหม มี 69 คาถา กัณฑ์ฉกษัตริย์ มี 36 คาถา และกัณฑ์นครกัณฑ์ มี 48 คาถา โดยรวมเรียกว่า คาถาพัน (วาทีต ธรรมเชื้อ, 2555)

วรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนามีผู้แต่งหลายสำนวน สำนวนที่ไพเราะ มีผู้นิยมฟังและนิยมนำมาเทศน์คือฉบับสำนวนวิงวอนหลวง ซึ่งนายบุญคิด วัชรศาสตร์ (เปรียญ) ร่วมกับพระสงฆ์ที่มีความรู้ด้านการเทศน์มหาชาติจากวัดวาลุการาม (เกาะทราย) จังหวัดลำปาง ปรับปรุงสำนวนภาษาคำเมืองให้เหมาะสมกับท้องถิ่นล้านนาโดยใช้อักษรไทยกลางแต่เป็นคำเมืองหรือภาษาไทยถิ่นล้านนา มีรูปแบบการประพันธ์ท้องถิ่นที่เรียกว่า “คำว” มีลีลาการใช้ภาษาเป็นเอกลักษณ์ของคำและสำนวนล้านนา การที่เรียกว่า “วิงวอนหลวง” นั้น หมายถึง การกล่าวออกอ้อนวิงวอนของนางมัทรีที่มีต่อพญาเนื้อทั้ง 3 ตัว ซึ่งมาขวางทางเดินผ่านเพื่อกลับไปยังอาศรมของพระนาง เช่น ลีลาการใช้คำในเนื้อหาตอนหนึ่งว่า “จึงกล่าวคาถาว่า มิคา นมตุ ราชานอ ดุรา เจ้าพระยาเนื้อทั้งสาม กรียอันไหว้แห่งข้า จूंมีแก่พระยาเนื้อทั้งสาม อันมีตัวงามพีใหญ่ เฝ้าแฝงไผ่ดงขวาง ขอนินดูนางหน่อท้าว น้องแห่งสุเจ้าชื่อว่ามัทรี เจ้ามีแรงดียิ่งกว่า ช้างในป่าหิมพานต์ ข้าขอทางจะจ้อง จूंปล่อยน้องแม่ญิงเดียว เพื่อจักเที่ยวไปสู่ ในแก้วภูบรรณศาลา ข้าเป็นภริยาแฝงพระบาท แห่งบรมนาถภูมิรินทร์ พระนรินทร์ตนยศยิ่ง เป็นเจ้าจอมมิ่งควรย้า เป็นพระยาธรรมยศเยือก เป็นเจ้าช้างเผือกภูบาล ทรงญาณสืบสืบ เป็นลูกท้าวยิ่งชื่อว่าสญไชย ปราบเมืองไทยยอดฟ้า เจ้าแผ่นหล้าพสุธา ข้าพำเรินผิวมาทุกเมื่อ สร้างบุญเพื่อรักษา เหมือนนางสีดางามแง่ ปฏิบัติแก่พระยารามนั้นแล” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2545)

ส่วนลักษณะเด่นด้านลีลาการใช้ภาษาในวรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนาเรื่อง เวสสันดรชาดกสำนวนวิงวอนหลวงนี้ ตีเด่นทั้งลีลาการใช้ภาษาระดับคำ ระดับประโยคและข้อความ ยกตัวอย่างเช่น ลีลาการใช้ภาษาระดับคำ ดังข้อความตอนพระนางมัทรีกล่าววิงวอนขอผ่านทางจากพญาเนื้อทั้ง 3 ตัวว่า “ดูรา เจ้าพระยาเนื้อทั้งสาม กรียอันไหว้แห่งข้า จूंมีแก่พระยาเนื้อทั้งสาม อันมีตัวงามพีใหญ่ ขอนินดูนางหน่อท้าว น้องแห่งสุเจ้าชื่อว่ามัทรี” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2545) การใช้คำว่า ข้าและนางนั้น เป็นคำศัพท์ที่บ่งบอกถึงตัวตนผู้กล่าววิงวอนด้วยความเคารพยำเกรงและมีลักษณะการขอความเอ็นดูด้วย การใช้คำเช่นนี้ ทำให้ผู้ฟังรู้สึกรักและสงสารนางมัทรีมาก หรือคำว่า จूंมี เวลาเทศน์จะใช้ลีลาว่า จूं หรือ จूंมี ส่วนคำมากพยางค์ก็พบเป็นจำนวนมาก เช่นคำว่า อินดู เป็นสำเนียงคำในล้านนาอยู่แล้ว

แต่เวลาเทศน์จะใช้ลีลาทำนองเอื้อนเสียงยาวออกไปเป็น อันตู่ เป็นต้น ลีลาการใช้ภาษาระดับประโยคนั้น จะมีรูปแบบโครงสร้างที่สมบูรณ์ทั้งประธาน กริยาและกรรม รวมทั้งมีข้อความขยายประธานบ้าง ขยายกริยาบ้าง เช่น “พระยาเนื้อทั้งสาม อันมีตัวงามพีใหญ่ ขออินดูนางหน่อท้าว น้องแห่งสุเจ้าชื่อว่ามัทที” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2545) จะเห็นได้ว่าประโยคนี้นี้มีคำขยายประธานเป็นกลุ่มคำคือ “อันมีตัวงามพีใหญ่และขยายลักษณะของพระยาเนื้อทั้ง 3 ตัว ส่วนกริยาและกรรมที่ว่า “ขออินดู นางหน่อท้าวว่ามัทที” คำว่า “ขออินดู” ตรงกับภาษาไทยมาตรฐานว่า “ขอเอ็นดู” หมายถึง ความสงสารขอความเห็นใจ และด้านกลุ่มคำตอนหนึ่งว่า “นางหน่อท้าว” เป็นกรรมที่รับการขอความเอ็นดู ที่ไพเราะอีกส่วนหนึ่งคือ มีกลุ่มคำขยายกรรมไว้ด้วยว่า “ว่ามัทที” หรือ มีการใช้คำซ้ำ ๆ กันที่ต้นประโยคหลายประโยค เช่น ตอนที่พราณเจตบุตรมองเห็นดาซุชกที่ปั่นขึ้นต้นไม้แต่มองไม่ชัดเจนจึงสงสัยว่าเป็นสัตว์อะไรดังประโยคที่ว่า “พราณเจตบุตรจึงแล่นเข้าใกล้ ดาซอดใช้เล็งดูเยี่ยะจะลึงจะลึง กลิ้งดาเมื่อพายบนแล้วลงลุ่มซัดดาหันไปโน้มนุ่มเอามือกึ่งบังหน้าผากเล็งหา จิ้งห็นมือพราหมณ์เกาะกิ่งไม้ จักว่านกเค้าก็เหมือนหงษ์ จักว่าลิงดงก็ยังไม่ใช่ จักว่าผีตะมอยก็ยังมีดังเก่า จักว่าลึงเถ้าก็มีหาง จักว่ากวางพานก็ยังลู่ขึ้นต้นไม้ จักว่าไก่เถื่อนก็มีขน จักว่าคนก็มีรูปร่างนักบ่ทอนจักมี รอยว่าเป็นผีวิศาจ มันใคร่อยากชมดอยดง จึงเที่ยวผันมารอด จักยับทอดเอาหมากูไปกิน” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2545) เป็นต้น

ส่วนลีลาการใช้ภาษาระดับข้อความนั้นเกิดขึ้นจากการนำถ้อยคำมาเรียงร้อยต่อเนื่องกันเป็นกลุ่มของถ้อยคำอาจมีลักษณะเป็นประโยคทั้งขนาดสั้นและขนาดยาวตั้งแต่ 1 ประโยคขึ้นไปจนกระทั่งสื่อความหมายได้ครบถ้วนสมบูรณ์ตามที่ต้องการ และมีองค์ประกอบในด้านของข้อความนี้มีลักษณะประสมประสานกันด้วยประโยคหลาย ๆ ประโยค ก่อเกิดเป็นกระบวนประโยคที่ต่อเนื่องกันไปจนเป็นภาษาระดับข้อความ หรืออาจเป็นข้อความหนึ่งย่อหน้าก็มี วรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดกนี้จัดว่าเป็นภาษาระดับข้อความที่มีความโดดเด่นในด้านลีลาภาษาในลักษณะโวหารและภาพพจน์ชนิดต่าง ๆ ลักษณะภาษาโวหาร เช่น บรรยายโวหาร พรรณนาโวหาร ลักษณะภาษาภาพพจน์ เช่น ภาพพจน์อดีตพจน์ ภาพพจน์สัทพจน์ และภาพพจน์บุคลาธิษฐาน โวหารและภาพพจน์ดังกล่าวล้วนมีความโดดเด่นในตัวบทเพราะเป็นกลไกสำคัญที่ใช้เป็นเครื่องมือตรึงใจผู้ฟังให้รับฟังการเทศน์มหาชาตินี้ได้จนกระทั่งจบเรื่อง ตัวอย่างภาพพจน์ในกัณฑ์กุมารตอนนางมัทรีสุบินนิมิตว่า “ดี พน รตติ ในกลางคืนใกล้รุ่งรวายตรี นางราชะมัททีเทวีระสีนี ก็มาฝันเห็นหลาณนิมิตมากปุกกล้วย เอโก บุรีโส ยังมีชายผู้นั่งด้า ๆ เนื่อนันกำเหมือนหมี่ นุ่งผ้าด้ายอมผาด ผืนนึ่งนึ่งพวยใน ผืนนึ่งสไบพายนอก มาตัดดอกไม้แดงสองหู ผ่องเล็งดูหยอหยาบ มือถือดาบแคนตา เข้ามาสู่บัณณศาลานางแล้ว ก็คำราบนางแก้วมัทที ยับเอาเกษมวดเกล้า หื้อนางท้าวอนหงาย แล้วชักเอาตานางนายทั้งคู่ แล้วตัดเอาต้นแขนนางกว่า ยกขวานผ่าหัวอก จกเอาหัวใจได้แล้ว นางแก้วให้เกิดตึงตาย แล้วถือเอาวัตถุทั้งหลายหนีกว่า เข้าสู่ป่าไม้ไปพลัน” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2545) คำว่า ยังมีชายผู้นั่งด้า ๆ เนื่อนันกำเหมือนหมี่ นั้นเป็นคำที่แสดงให้เห็นภาพพจน์ที่เป็นคำเปรียบว่า ชายนั้นด้าเหมือนหมี่ เป็นต้น ตัวอย่างโวหาร เช่น.. “มาตุกาโม ชื่อว่าแม่ญิงทั้งหลาย เทียรยอมห้ามเสียยังทาน บันดาลหื้อเป็นอนธะรายแก่ทานทุกเมื่อตาย อหิ ควรญี่ยังนอนในที่นี้หื้อสบายก่อนเทอะ ๆ ตกในวันลุนพริกเข้าพอดิ เมื่อนางมัททีเข้าไปป่าแล้ว กูเยี่ยะเข้าไปสู่พระเวสสันดร จักวอนขอเอาลูกแก้ว ได้แล้วค่อยหนีไปเทอะว่าอัน” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2545) คำว่า บันดาลหื้อเป็นอนธะรายแก่ทานทุกเมื่อตาย เป็นสำนวนที่บอกว่า ผู้หญิงเป็นอันตรายต่อการบริจาคทาน เป็นต้น

จากการสำรวจงานวิจัยเกี่ยวกับลีลาภาษาในวรรณคดีของไทยทั้งในราชสำนักและวรรณคดีท้องถิ่นมีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับลีลาภาษาในวรรณกรรมโดยทั่วไปอยู่บ้างและงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับวรรณคดีล้านนาเรื่องเวสสันดรชาดกพบว่า ยังไม่มีใครศึกษาประเด็นนี้โดยตรง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์จะ นำเสนอผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับลีลาภาษาในวรรณคดีเทศน์มหาชาติเรื่อง เวสสันดรชาดก ทั้ง 3 ด้าน คือ 1) ลีลาการใช้ภาษาระดับคำ 2) ลีลาการใช้ภาษาระดับประโยค และ 3) ลีลาการใช้ภาษาระดับข้อความ เนื่องจากการเทศน์มหาชาติที่เป็นท้องถิ่นล้านนามีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้จำนวนมากแต่มีปัญหาที่ความแตกต่างกันในลีลาภาษาและความหมายทั้งระดับคำและประโยค ปัญหาในแต่ละประเด็นและยังไม่ค่อยมีคนเผยแพร่การใช้ลีลาภาษาเช่นนี้ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สืบไป (ประคอง นิมนานเหมินท์, 2526, น. 62)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ลีลาภาษาระดับคำและประโยคในวรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดก
2. เพื่อวิเคราะห์ลีลาภาษาระดับข้อความในวรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนาเรื่อง มหาเวสสันดรชาดก

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษา ผู้วิจัยใช้ข้อมูลในการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้มีด้านข้อมูล และขอบเขตด้านแนวคิด

1. ขอบเขตด้านข้อมูล

ได้จากตัวบทที่ใช้ในการเทศน์มหาชาติซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแพร่หลายในพื้นที่ล้านนาคือเรื่อง “มหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง” ประพันธ์โดยนายบุญคิด วัชรศาสตร์ (เปรียญ) แบ่งข้อมูลออกเป็น 2 ตอน ดังนี้ ตอนต้น เป็นข้อมูลที่กล่าวก่อนเข้าสู่การเทศน์มหาชาติทั้ง 13 กัณฑ์ มีขั้นตอนแสดงธรรมเช่น คำอาราธนาธรรม และบทปฐมมาลัยเก้า เป็นบทที่พระสงฆ์ซึ่งเป็นองค์เทศนาธรรมเทศน์ก่อนที่จะเทศน์มหาชาติแล้วตามด้วยเรื่องเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ ดังนี้ 1) กัณฑ์ทศพร มีจำนวน 19 คาถา 2) กัณฑ์หิมพานต์ มีจำนวน 134 คาถา 3) กัณฑ์ทานกัณฑ์ มีจำนวน 209 คาถา 4) กัณฑ์วนปเวศน์ มีจำนวน 57 คาถา 5) กัณฑ์ชูชก มีจำนวน 79 คาถา 6) กัณฑ์จุลพน มีจำนวน 35 คาถา 7) กัณฑ์มหาพน มีจำนวน 80 คาถา 8) กัณฑ์กุมาร มีจำนวน 101 คาถา 9) กัณฑ์มัทรี มีจำนวน 90 คาถา 10) กัณฑ์สักกบรรพ มีจำนวน 43 คาถา 11) กัณฑ์มหาพรหม มีจำนวน 69 คาถา 12) กัณฑ์ฉกษัตริย์ มีจำนวน 36 คาถา และ 13) กัณฑ์นครกัณฑ์ มีจำนวน 48 คาถา รวมพระคาถาได้ 1,000 พระคาถา (คาถาพัน) และตอนท้าย เป็นบท “ทุติยมาลัยปลาย” เป็นบทที่พระสงฆ์รูปหนึ่งซึ่งนิมนต์มาเทศน์กัณฑ์นี้โดยเฉพาะ ส่วนด้านวรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนาเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวงที่ประพันธ์โดยนายบุญคิด วัชรศาสตร์นี้ เมื่อพระนักเทศน์แต่ละท่านนำไปเทศน์จริงได้มีการปรุงแต่งถ้อยคำบางจุดให้แตกต่างไปจากตัวบทเดิมเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทการเทศน์ในแต่ละครั้ง ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงสำรวจและเก็บข้อมูลการปรุงแต่งถ้อยคำสำนวนโดยพระนักเทศน์แต่ละท่านด้วย

ส่วนพระนักเทศน์แต่ละท่านถนัดที่จะเทศน์ในกัณฑ์ต่าง ๆ แตกต่างกันไปและเมื่อเทศน์ในกัณฑ์ที่ตนถนัดก็จะปรุงแต่งถ้อยคำในกัณฑ์นั้นให้แตกต่างออกไป ผู้วิจัยจึงให้พระนักเทศน์ที่ถนัดเทศน์แต่ละกัณฑ์นั้นได้ให้ข้อมูลถ้อยคำที่ได้ปรุงแต่งให้แตกต่างไปจากต้นฉบับ ตัวอย่างเช่น กัณฑ์ทศพร โดยพระธีรเนศ จิรวุฒนเมธี จากวัดข้างเคียน ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กัณฑ์หิมพานต์ โดยพระครูปริยัติยานุศาสน์ เจ้าอาวาสวัดฝายหินรองเจ้าคณะอำเภอเมือง ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กัณฑ์ทานกัณฑ์ โดยพระจริยพุทธ อาภทรมณี จากวัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ กัณฑ์วนปเวศน์ โดยพระรัตนดิพิงค์ มหาคมภิรวโส จากวัดบ้านมอญ ตำบลสันกลาง อำเภอสันกำแพง จังหวัด เชียงใหม่ กัณฑ์ชูชก โดยพระครูวรธรรมวิรัช จากวัดโสภณาราม ตำบลดอนแก้ว อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ และ กัณฑ์มัทรี โดยพระใบฎีกาชาญณรงค์ จันทโรโส จากวัดทุ่งหมื่นน้อย ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

2. ขอบเขตด้านแนวคิด

แนวคิดสุนทรียศาสตร์ซึ่งผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวความคิดของ วรวรรณ ศรียาภัย (2556, น. 200) และ จิตรลดา สุวัตติกุล (2526, น. 211-239) ซึ่งมีประเด็นวิเคราะห์ 2 ประเด็นคือ 1) สีสภาพาระดับคำและประโยค จะวิเคราะห์เสียงของคำ การเล่นคำ และจังหวะกับลีลาของคำ โดยเสียงกับความหมายจะมีความสัมพันธ์และสอดคล้องประสานกันและ 2) สีสภาพาระดับข้อความ เป็นการใช่วรรณศิลป์ที่มุ่งให้เกิดความงามในลักษณะภาพพจน์ รสวรรณคดี และโวหาร

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า ข้อมูลจากคัมภีร์เทศน์ฉบับวิงวอนหลวงเป็นฉบับที่สมบูรณ์ กล่าวคือ ผู้ปรับปรุงเป็นนักการศึกษาที่รู้ภาษาไทยกลางและภาษาท้องถิ่นล้านนาเป็นอย่างดี การใช้ระดับคำจึงเป็นการใช้คำที่เรียบง่าย คำศัพท์ที่คนทั่วไปฟังแล้วรู้ความหมายกล่าวคือ เป็นคำเรียกในท้องถิ่นล้านนาที่ทุกคนฟังแล้วเข้าใจได้ทันที สีสภาพจะเป็นประโยคสั้น ๆ ไม่ค่อยมีความสลับซับซ้อนนัก ยิ่งระดับข้อความในเนื้อหานั้นเป็นถ้อยคำและสำนวนที่คนในท้องถิ่นล้านนาใช้เป็นประจำ แม้มีคำภาษาบาลีหรือคำศัพท์ยากอยู่บ้าง แต่จำมีคำบรรยายขยายข้อความให้เห็นชัดเจนอีกทอดหนึ่ง เช่น ข้อความว่า “พระยาเนื้อทั้งสาม อันมีตัวงามพีใหญ่ ขออันดูนางนงน้อท้าว นองแห่งสุเจ้าชื่อว่ามัทรี” เมื่อวิเคราะห์จักเห็นรายละเอียดของข้อความดังนี้

ระดับภาษา	ลีลาเนื้อหา
1. ระดับคำ	พระยาเนื้อทั้งสาม อันมีตัวงามพีใหญ่ คำที่ขยายลักษณะของพระยาเนื้อทั้ง 3 ตัว
2. ระดับประโยค	พระยาเนื้อทั้งสาม อันมีตัวงามพีใหญ่ ขออินดูนางหน่อท้าว ประโยคสั้นๆ แต่สมบูรณ์ทั้งประธาน กริยาและกรรม
3. ระดับข้อความ	กุนางหน่อท้าว เป็นกลุ่มคำขยายกรรมไว้ด้วยว่า “ว่ามีพี”

ตัวอย่างข้อ 1 หมายถึง คำศัพท์ที่เป็นประธานและคำศัพท์ที่ขยายประธานคือ ลักษณะของพระยาเนื้อทั้ง 3 ตัว

ตัวอย่างข้อ 2 หมายถึง ประโยคสั้น ๆ แต่สมบูรณ์ทั้งประธาน กริยาและกรรมและคำที่ขยายลักษณะของพระยาเนื้อทั้ง 3 ตัวว่า มีตัวงามพีใหญ่

ตัวอย่างข้อ 3 หมายถึง ข้อความหรือกลุ่มคำอาจจะเป็นประธานหรือกลุ่มกริยาและกลุ่มกรรมก็ได้หรือกลุ่มหนึ่งย่อหน้าก็ได้ เช่น กุนางหน่อท้าว เป็นกลุ่มคำขยายกรรมไว้ด้วยว่า “ว่ามีพี”

จากการค้นคว้าพบข้อมูลเบื้องต้นว่า ลีลาภาษาในเนื้อวรรณกรรมนั้น มีสำนวนภาษาที่เข้าใจง่ายเพราะเป็นคำเมืองที่เหมาะสมกับท้องถิ่นล้านนาแม้จะใช้อักษรไทยกลางแต่เป็นสำเนียงเสียงคำเมืองหรือภาษาไทยถิ่นล้านนา มีรูปแบบการประพันธ์ท้องถิ่นที่เรียกว่า “คำว” มีลีลาการใช้ภาษาเป็นเอกลักษณ์ของคำและสำนวนล้านนา มีการใช้คำสรรพนามและคำวิเศษณ์ที่บ่งบอกลักษณะได้ชัดเจน ดังข้อมูลตัวอย่างคือ

กัณฑ์หิมพานต์ 134 คาถาข้อมูลการเทศน์ระดับคำและระดับประโยคในคัมภีร์เทศน์	ลีลาระดับคำและประโยคที่พระเทศน์
พระองค์จักได้หันยังหมู่ไม้ทุกด้าวชอกบานงาม คือว่าไม่มูกหลวง ไม่เสี้ยวไม้เหมือนดอไม้ข่มมอก เป็นดอกบานงาม มีกลิ่นคันระอันหอม <u>ตรหลบ</u> ไปในระดูหนาวในกาละอันใด <u>มหาราชเจ้า</u> จักได้หัน ยังไม่มีดอกบานงาม ได้หันดอกบัวบานทั้งหลาย อันมีกาบหล่นตกเหนือใบบัว ในระดูหนาวในกาละอันใด <u>มหาราชเจ้า</u> จัก <u>บ่</u> <u>ระนึกคิด</u> <u>เถิง</u> ยังราชะสัมปตติเรืองในกาละนั้น <u>ชะแล</u> ฯ	กันตะ, ตะลบ, ก่าละ, มหาราจะ ระนึก, เกิดเติง, จะแล

นอกจากการใช้คำที่ชัดเจนแล้ว ลักษณะของประโยคก็เช่นกัน มีการใช้คำเปรียบบ้าง การซ้ำคำบ้าง เช่น การพรรณนาลักษณะของชูชกที่หนีหมาป็นขึ้นต้นไม้แล้วหลบซ่อนตัวอยู่ พราณเจตบุตรสงสัยจึงไปสอดส่องหาว่าหมามันเห่าอะไรจึงบรรยายด้วยคำไพเราะว่า “พราณเจตบุตรจึงคินิจใจว่า หมาภูนี้เห่าอะไร รอยว่ะปะหมี่เฝ้าแต่กลางเถื่อนดงหนา บ่อนักหมาไปหันใส่ กวางฟานได้พลัดเพื่อน หลงดงเถื่อนปากกว้าง บ่อนักไปคั่นข้างขบตาย พราณเจตบุตรจึงแล่นเข้าใกล้ ตาสอดใช้เล็งดูเยี่ยะจะลึงจะลึง กลิ้งตาเมื่อพายบนแล้วลงลุ่ม ชัดตาหันไปในคุ่มเอามือกั้งบังหน้าผากเล็งหา จึงหันมือพราหมณ์เกาะกิ่งไม้ จักว่านกเค้าก็เหมือนหงษ์ จักว่าลิงดงก็ยั้งบไซ่ จักว่าผีตะมอยก็ยังมีดั่งเก่า จักว่าลิงเฝ้าก็บมีหาง จักว่ากวางฟานก็ยังรู้ขึ้นต้นไม้ จักว่าไก่เถื่อนก็บมีขน จักว่าคนก็มีรูปร่างนักบ่ห่อนจักมี รอยว่ะเป็นผีวิศาจ มันไคร่อยากชมดอยดง จึงเทียวผ่นมารอด จักยับทอดเอาหมาไปกิน พราณเจตบุตรจึงย้ายออกจากคุ่มไม้ กางธนูไว้เหมือนดั่งจักยิง ก็เล็งแลเห็นถองห่อเข้า แห่งปูเถ่าชีพราหมณ์อันปุดขาด รอกมาที่นยาตลงมากันเล็งขึ้นแท็กหันขาพราหมณ์เฝ้า คาบกิ่งไม้เคียวอยู่องปง ก็บหันวัตถุใดเป็นเครื่องซ้ำ คือว่ามีตพรางธนู พราณเจตบุตรจึงเข้าล่อ ตั้งตาผ่อเล็งดู ก็หันหูพราหมณ์บานทาบายา ผ่อดูแท็กหักหันตัวพราหมณ์ ตัวลายเต็มไปด้วยไฟแดงแถมซี่กราก ปากมันสวดโจนโปน คางมันว่าวามดั่งปากนกยาง รอยว่ะเป็นผีเซ็ญ จักว่าเห็นก็หันดูหลาก รอยว่ะผีเสื้อร้ายพราภโหนมา เล็งหันท้องใหญ่เท่าลำตาล ฯ เมื่อนั้นพราณเจตบุตร จึงรู้ว่ะเป็นพราหมณ์เฝ้า จึงกล่าวคำราบ กล่าวขนาบหื้อพราหมณ์กลัว ว่าดูราพราหมณ์พาโลปูเถ่าใจหายบ มึงจักมาขอเอาเจ้าราชกุมารทั้งสอง ผิบมีดั่งอัน ก็จักขอเอาราชะมัทที ภูจักข้าพราหมณ์เฝ้านี้หื้อตายเทอะ” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2545) จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า พราณเจตบุตรนงสงสัยมากกว่า ตัวอะไรขึ้นไปบนต้นไม้ ผู้แต่งจึงใช้ลีลาของถ้อยคำ ลีลาประโยคและระดับข้อความพรรณนาบ้าง เปรียบเทียบคำบ้างซึ่งอธิบายเป็นภาษาไทยกลาง 8 ตัวอย่างดังนี้

ลีลาคำนาม	ลีลาคำขยาย
1. จักว่านกเค้า	ก็เหมือนหงษ์ นกเค้าหมายถึงนกเค้าแมว
2. จักว่าลิงดง	ก็ยังบิไซ หมายถึง ลิงป่า
3. จักว่าผีตะมอย	ก็ยังมิดังเกา หมายถึงคนประหลาดคล้ายผี ชอบลามาก
4. จักว่ากวางพาน	ก็ยังลู้งขึ้นต้นไม้ หมายถึง กวางแต่ทำไม่มันปีนต้นไม้ได้
5. จักว่าลิงเถา	ก็บมีหาง หมายถึง ลิงแแก่แต่ไม่ใช่ มันไม่มีหาง
6. จักว่าไก่เถื่อน	ก็บมีขน หมายถึง ไก่ป่า
7. จักว่าคน	ก็มีรูปร่ายนักร หมายถึง เหมือนคนแต่รูปร่างอัปลักษณ์มาก
8. เล้งหันท้องใหญ่	เท่าลำตาล หมายถึงท้องชูชกที่ใหญ่และนากลัว

จากตารางอธิบายเป็นภาษาไทยกลางทั้ง 8 ตัวอย่าง ดังนี้

1. จักว่านกเค้า หมายถึงนกเค้าแมว แต่ยังไม่ใช่ ไม่ชัดเจน
2. จักว่าลิงดง หมายถึง ลิงป่า แต่ก็ยังไม่ใช่ มันคล้ายๆ เท่านั้น
3. จักว่าผีตะมอย หมายถึง คนประหลาดคล้ายผี ล่องหนหายตัวเก่ง ชอบลามาก ชอบลักขโมยเสื้อผ้าผู้หญิง
4. จักว่ากวางพาน ก็ หมายถึง สัตว์ประเภทกวาง มี 4 เท้า แต่ทำไม่มันปีนต้นไม้ได้ (ยังลู้งขึ้นต้นไม้)
5. จักว่าลิงเถา หมายถึง ลิงแแก่แต่ไม่ใช่ มันไม่มีหาง (ก็บมีหาง)
6. จักว่าไก่เถื่อน หมายถึง ไก่ป่า ลักษณะเหมือนไก่แจ้ มีขนสีสวยสดใส แต่ไม่ใช่เพราะไม่มีขน (ก็บมีขน)
7. จักว่าคน หมายถึง เหมือนคนแต่รูปร่างอัปลักษณ์มากไม่ค่อยเหมือนคน (ก็มีรูปร่ายนักร)
8. เล้งหันท้องใหญ่ หมายถึงท้องชูชกที่ใหญ่และนากลัว ท้องใหญ่เท่าเท่าลำตาล

ส่วนลีลาภาษาระดับข้อความในวรรณคดีเทศน์มหาชาติล้านนาเรื่อง มหาเวสสันดรชาดกที่พระนักเทศน์นำมาใช้และการต่อเติมเสริมคำบ้าง ลดละข้อความบางตอนบ้างนั้น พระนักเทศน์รูปหนึ่งได้อธิบายว่า มีบ้างเพื่อให้เหมาะกับเวลาและสถานการณ์ในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น ถิ่นที่ชูชกอาจมีการเสริมแต่งเรื่อง การแต่งงานของชูชกกับนางอมิตตดา มีการแสดงเช่น ขอ ขอล้านนาหรือบรรยายการฟ้อนรำบ้าง ยิ่งตอนชูชกกินอาหารมาถวายจนธาตุพิการอาหารไม่ย่อยจนจุกตาย ทางล้านนาว่า ท้องแตกตาย อาจพรรณนาถึงท้องแตกกระเบิดเสียงดัง ปุง ๆ เป็นต้น ทำให้ผู้ฟังได้ยิน ได้เห็นเป็นภาพพจน์ขึ้นมา ทำให้สนุก มีความสุขในการฟัง เป็นต้น

การใช้ลีลาการเทศน์มหาชาตินั้น ต้องใช้ระดับคำ ระดับประโยคในตัวบทวรรณคดีเป็นที่ตั้ง และผู้เทศน์จักต้องเสียง สำเนียงที่เป็นลีลาแบบล้านนาประกอบ อาจแทรกถ้อยคำ ประโยคที่สอดคล้องกับท้องถิ่นล้านนา และพระนักเทศน์นั้นจักต้องฝึกฝนการเทศน์ต้องรู้จักประยุกต์ลีลาการเทศน์ให้ดูว่า น่าศรัทธา น่าฟังและถ้าหาวิธีการเทศน์ที่ประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์บ้านเมืองในยุคนั้น ๆ ก็จะทำให้ผู้ฟังมีความสุข มีความสุขในการฟังมากยิ่งขึ้น

อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับลีลาภาษาทั้ง 3 ระดับแล้วพบว่า ทั้ง 3 ระดับนั้นมีการใช้ลีลาทุกระดับ เช่น ระดับคำมี 2 ลักษณะคือ คำพยางค์เดียวจะเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์เช่น คำว่า ตน กิน และปอง จะกลายเสียงวรรณยุกต์ในลีลาว่า ตน กิน และปอง เป็นต้น คำพยางค์ก็มีเช่น ปารมี เจตนา และปัญญา จะกลายเสียงวรรณยุกต์ในลีลาว่า ปารมี เจตนา และปัญญา เป็นต้น ที่เป็นเช่นนี้สามารถอภิปรายผลได้ว่า ภาษาทุกภาษาในแต่ละชาติจักมีการกลายเสียงหรือเปลี่ยนเสียงเสมออาจเป็นเพราะเวลาแต่ละยุคสมัยและบริบทของพื้นที่ เช่น ภาษาไทยมีภาษาในภาคกลางเป็นภาษามาตรฐานและมีภาษาไทยในท้องถิ่นต่างๆ ทุกภาคเป็นภาษาไทยถิ่น ฉะนั้น เสียงของคำไทยมาตรฐานจะเปลี่ยนเสียงตามสภาพชุมชนในแต่ละท้องถิ่นนั้นซึ่งถือว่า เป็นลีลาที่ตรงตามทางภาษาซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดสุนทรียศาสตร์ซึ่งของ วรวรรณ์ ศรีวิทย (2556, น. 200) และ จิตรลดา สุวัตติกุล (2526, น. 211-239) ที่วิเคราะห์ลีลาภาษา 2 ประเด็นคือ 1. ลีลาภาษาระดับคำและประโยค มีการเล่นคำ และจังหวะกับลีลาของคำ โดยเสียงกับความหมายจะมีความสัมพันธ์และสอดคล้องประสานกัน และ 2. ลีลาภาษาระดับข้อความ เป็นการใช้ภาษาที่มุ่งให้เกิดความงามในลักษณะภาพพจน์ รสวรรณคดี และโวหาร

เอกสารอ้างอิง

- ศูนย์สนเทศภาคเหนือ. (2535). เชียงใหม่: สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วาทีต ธรรมเชื้อ. (2555). *การศึกษาวรรณกรรมล้านนาเรื่องมหาชาติภาคพายัพ ฉบับสร้อยสังกร*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ประคอง นิมมานเหมินทร์. (2526). *มหาชาติลานนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- บุญคิด วัชรศาสตร์. (2545). *มหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง (ล้านนา)*. สืบค้น 12 มิถุนายน 2562. จาก https://th.wikisource.org/wiki/มหาเวสสันดรชาดก_ฉบับวิงวอนหลวง
- จิตรลดา สุวัตติกุล. (2526). *วรรณกรรมไทยร่วมสมัย*. นครปฐม : ภาควิชาหลักสูตรและวิธีสอน มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วรวรรณ ศรียาภย์. (2556). *ภาษาศาสตร์ภาษาไทย*. นนทบุรี : สัมปชัยญะ.